22.2.2021

Luonnonvarakeskuksen lausunto Valtioneuvoston ulko- ja turvallisuuspoliittisesta selonteosta (VNS 4/2020 vp) Tulevaisuusvaliokunnalle koskien sitä, mikä on kestävän/kestämättömän kehityksen suhde ulko- ja turvallisuuspolitiikkaan, ja erityisesti, mikä on kestävän/kestämättömän kehityksen suhde turvallisuuteen.

Ulko- ja turvallisuuspoliittinen selonteko on laaja ja kunnianhimoinen dokumentti. Luonnonvarakeskus katsoo, että ulko- ja turvallisuuspolitiikan perustana ovat muutoskestävät (resilientit) yhteiskunnat, jotka pystyvät selviytymään häiriötilanteista, mutta samalla kehittävät aktiivisesti sopeutumiskykyään ja pyrkivät edistämään muutosta kohti kestävämpää yhteiskuntaa. Luke kiinnittää lausunnossaan huomiota erityisesti ruokaturvaan ja elintarvikehuoltoon sekä alueelliseen kehittämiseen niin kansallisesti kuin kansainvälisesti. Molemmat teemat ovat keskeisiä kestävän kehityksen näkökulmasta ja niihin liittyy olennaisesti digitalisaatiokehitys, joka sisältää sekä mahdollisuuksia että uhkia.

Ruokaturva ja elintarvikkeiden huoltovarmuus

Nälän poistaminen maailmasta on YK:n yksi 17 kestävyystavoitteesta. Ruoan tuotanto- ja kulutus on jakautunut globaalisesti hyvin epätasaisesti ja ruokaturva on ollut viime vuosikymmeninä lähinnä kehittyvien maiden haaste. Kansallisen elintarvikehuollon on toimittava kriiseissä ja poikkeusoloissa niin kansallisesti kuin globaalisti. Suomessa ruokajärjestelmän haavoittuviksi osiksi on todettu kotimaisen alkutuotannon riippuvuus ulkomaisista tuotantopanoksista (esimerkiksi lannoitteet, valkuaisrehut, torjunta-aineet, ohjelmistot, koneet ja laitteet) ja energiasta, sekä erityisesti puutarhatuotannon riippuvuus ulkomaisesta kausityövoimasta. Vaikka koronatilanteen aiheuttama kriisi ei ole suurestikaan vaikuttanut ruokaturvan tasoon Suomessa, on silti selvää, että kotimaista ruokajärjestelmää on syytä kohti kehittää muutoskestävämpään (resilientimpään) suuntaan. Siksi tulisi kiinnittää huomiota seuraaviin asioihin:

- Lyhyellä aikavälillä on varmistettava keskeisten tuotantopanosten nykyistä suunnitelmallisempi varastointi (esim. viljavarastojen hajasijoitus) ja turvattava kausityövoiman saanti yhteisesti sovituilla toimintatavoilla kausityövoiman lähtömaiden kanssa. Tuotantopanosomavaraisuutta on arvioitava kriittisesti ja häiriötilanteita varten pitää asettaa tavoitteita sen suhteen, missä panoksissa varautumista kannattaa kehittää. Tuotannon digitalisoitumisen ja lisääntyvän sähköriippuvuuden myötä tulee riskienhallintaa (tietoturvavastuut, tietoturvatietoisuus ja varajärjestelmät) lisätä systemaattisesti koko elintarvikeketjussa pitkien sähkökatkojen ja kyberhyökkäysten varalta.
- Pidemmällä aikavälillä kiertotalouteen perustuvia viljelyjärjestelmiä sekä hajautettua energiantuotantoa tulee kehittää ruoan tuotantokyvyn säilyttämiseksi myös häiriötilanteissa. Energiaomavaraisuuden lisääminen parantaa elintarvikkeiden tuotannon ja jalostuksen jatkuvuutta, mutta voi tarjota myös uusia liiketoimintamahdollisuuksia maatiloille ja maaseutuyrityksille esim. sivuvirtojen hyödyntämisessä biokaasutuotannossa. Kaiken kaikkiaan maatilojen kannattavuus on yksi iso pullonkaula huoltovarmuuden, mutta myös taloudellisen, sosiaalisen, mutta myös ekologisen kestävyyden näkökulmasta.

Globaali ruokaturva on paitsi globaalin vastuun kantamista, myös Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikan tuki. **G**lobaalin ruokaturvan kannalta suurin tulevaisuuden haaste on turvata ruuan riittävä ja oikeudenmukainen tarjonta maailman kasvavalle väestölle keskeisten tuotantoresurssien kestävyyttä (maaperä, monimuotoisuus, vesistöt, ilmasto) vaarantamatta luonnonkatastrofien ja muiden häiriötilanteiden kohdatessa. Erityisen tärkeä se on ruuan tuonnista riippuvissa kehittyvissä talouksissa. Inhimillisen hädän lisäksi heikentynyt ruokaturva lisää kansainvälistä muuttoliikettä ja yleistä epävakautta. Globaalin ruokaturvan näkökulmasta

- Suomen maataloustuotantoa voidaan kasvattaa maailman ruokahuollosta esim. vesi-intensiivisillä aloilla. Suomen maatalouden osuus kokonaisvedenkäytöstä on noin 5%, kun koko maailmassa se on 70% koko maailmassa. Vastaavasti Suomen elintarvikehuollon globaalia jalanjälkeä (ekologiset ja sosiaaliset haitat rajojemme ulkopuolella) tulisi pienentää.
- Suomen on tuettava EU:n pyrkimyksiä sisällyttää kestävän kehityksen mukaiset tavoitteet ja normit vapaakauppasopimuksiin ja niiden täytäntöönpanoon. EU ei voi ulkoistaa esimerkiksi hiilivuodon kautta pyrkimyksiään saavuttaa ilmastonmuutosta koskevat tavoitteet. Kestävää kehitystä ovat myös tasapuoliset ympäristövaatimukset tuotaville tuotteille.
- Intensiivistä tutkimusta ja niistä syntyvää tuottavuuden kasvua maataloustuotannon tehostamiseen tarvitaan niin vesipulan, nousevien energiakustannusten kuin ilmastonmuutoksen ja luontokadon aiheuttamien haasteiden ratkaisemiseen. Suomen tulee sitoutua ruokajärjestelmätutkimuksen rahoittamiseen ja vahvistaa rooliaan myös globaaleissa tiedontuottamisen ja osaamisen verkostoissa.

Alueellisesti tasapainoinen kehitys

Suomi on laaja ja harvaan asuttu maa. Asutuksen perustana ovat olleet luonnonvaraelinkeinot ja niiden ympärille rakentunut infrastruktuuri. Esimerkiksi, metsätalouden myötä on syntynyt kattava metsäautotieverkosto, joka yksityistieverkoston lisäksi palvelee yhteiskuntaa myös monilla muilla tavoilla (esim. pelastus- ja virkistyskäyttö; puolustusvoimat). Luonnonvaraelinkeinojen työllistävän vaikutuksen supistuttua väestö keskittyy yhä voimakkaammin keskuksiin. Infran ylläpitäminen ja erityisesti sen uudistaminen on osoittautunut haasteelliseksi tehtäväksi. Lisääntynyt monipaikkaisuus ja luontoon perustuvan matkailutoiminnan kasvu tasapainottaa maaseudun kehitystä, mutta ei täysin korvaa pysyvän asutuksen kautta muodostuvaa infraa ja palveluverkostoa, jota on ylläpidetty osin verovaroin ja talkoovoimin. Tällä kehityksellä on merkittäviä vaikutuksia alueellisen tasa-arvon toteutumiseen ja turvallisuuden kokemiseen, riskien hallintaan (sosiaalinen kestävyys) sekä yhteiskunnan toimintakyvyn turvaamiseen niin normaalitilanteissa kuin poikkeusoloissa.

Digitalisaatio voidaan tässäkin tilanteessa nähdä mahdollisuutena esimerkiksi palvelutuotannossa. Tietoverkkojen rakentamista ja ylläpitämistä ei kuitenkaan ole katsottu samanlaiseksi perusinfraksi kuin sähköverkkojen, vaikka yhä suurempi osa yhteiskunnan toiminnasta on tietoverkkojen varassa. Tietoliikenneyhteyksissä on varsin suuria alueellisia eroja. Digitaaliset järjestelmät lisäävät yhteiskunnan haavoittuvuutta esimerkiksi sähkönjakelun tai kansainvälisen varaosahuollon häiriöissä, mikäli varaosan vaihtaminen edellyttää laitteen verkossa tapahtuvan rekisteröinnin. Puhelinverkoissa kehitys on vienyt kohti langatonta ratkaisua.

Matkapuhelintukiasemien virran saannin varmentaminen on kuitenkin puutteellista ja tukiasemien varavoimajärjestelyjä tulisi parantaa. Kattava valokuituverkko varmistaisi tietoliikenteen toimimisen myös sähkökatkojen aikana. Paikallinen varavoimajärjestely lisää toimintavarmuutta. Tavaroiden jakelussa tarvitaan uusia koko maan tasapuolisesti kattavia ratkaisuja. Kaupan muuttuminen verkkokaupan suuntaan vaatii toimivan jakeluverkoston kehittymisen. Postin ja tavarajakelun yhdistävällä mallilla saavutettaisiin päivittäinen kattava jakelu koko Suomessa. Yhdistetyllä jakelulla parannettaisiin alueiden tasa-arvoa ja huoltovarmuutta. Alueellisten erojen tasaamisella on puolestaan yhteiskunnan turvallisuutta ja vakautta lisäävä vaikutus.

Geopoliittinen painopiste on siirtymässä pohjoiseen ja sen myötä erityisesti arktisten alueiden luonnonvarojen kokonaiskestävään käyttöön kohdistuu yhä suurempia paineita. Pohjoisen luonnon ekologisen kestävyyden turvaaminen nähdään tärkeäksi samalla kun kaivannaisiin, metsiin ja vesivaroihin liittyvät taloudelliset intressit kasvavat. Luonnonvarojen (metsät, kaivannaiset) omistuksessa ja hyödyntämisessä tapahtuvia kehityskulkuja on seurattava aktiivisesti, jotta voidaan varmistaa niiden kestävän kehityksen mukainen käyttö osana alueellista kehitystä. Taloudellinen toimeliaisuus harvaan asutuilla alueilla tukee sosiaalista kestävyyttä, (terveys, hyvinvointi, työllisyys, koulutus). Tämän varmistamiseksi on löydettävä taloudellisesti kannattavia toimintamalleja, jotka täyttävät ekologisen kestävyyden kriteerit. Suomen on lisäksi otettava aktiivinen rooli pohjoisten alueiden tutkimus-, kehittämis- ja innovaatiotoiminnassa.

Lausunnon laatimiseen ovat osallistuneet seuraavat Luonnonvarakeskuksen tutkijat:

kehittämispäällikkö Jyrki Aakkula, erikoistutkija Csaba Jansik, ohjelmajohtaja Johanna Kohl, asiantuntija Mikko Laajalahti, professori Jyrki Niemi, johtava tutkija Pasi Rikkonen, tutkimuspäällikkö Katriina Soini sekä professori Hilkka Vihinen.